

Janusz Gręźlikowski

Wpływ formalnego aktu wystąpienia z Kościoła katolickiego na zawarcie małżeństwa kościelnego

Studia Włocławskie 12, 131-143

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

KS. JANUSZ GREŻLIKOWSKI

WPLYW FORMALNEGO AKTU WYSTĄPIENIA Z KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO NA ZAWARCIE MAŁŻEŃSTWA KOŚCIELNEGO

W związku ze zdarzającymi się przypadkami formalnego wystąpienia wiernych ze wspólnoty Kościoła katolickiego¹ nasuwa się pytanie, jaki jest wpływ tego aktu na zawarcie przez nich małżeństwa kościelnego? Czy osoba, która wystąpiła z Kościoła formalnym aktem, może zawrzeć małżeństwo kościelne? Podjęte opracowanie ma dać odpowiedź na tak postawione pytania, a jednocześnie jest próbą ukazania niektórych kwestii związanych z przestępstwem apostazji oraz wstępowaniem w związki małżeńskie osób, które formalnym aktem odstąpiły od Kościoła katolickiego, a który to akt jest szczególną formą apostazji.

1. Apostazja w obowiązujących normach prawa kanonicznego

Obecnie obowiązujący Kodeks prawa kanonicznego apostazją nazywa „całkowite porzucenie wiary chrześcijańskiej, dokonane przez osobę ochrzczoneą czy też do Kościoła katolickiego przyjętą”². Istotnym elementem apostazji jest więc całkowite porzucenie wiary chrześcijańskiej, tak że apostacie nie może przysługiwać miano chrześcijanina. Stąd obecne prawo kanoniczne mówi jedynie o apostazji *a fide*³. Apostazja „powstaje nie tylko przez porzucenie wiary chrześcijańskiej, ale także przez zaprzeczenie prawdom istotnym dla tej religii, np. odrzucenie objawienia Bożego, zaprzeczenie istnieniu Boga lub Bóstwu Chrystusa”⁴.

Tak rozumiana apostazja *a fide* polega na zewnętrznym i jednocześnie wewnętrznym odstąpieniu od wiary. Stąd popełnienie przestępstwa apostazji nie dokonuje się wyłącznie aktem wewnętrznym, ale również wymaga ono aktu zewnętrznego, czyli formalnej deklaracji słowem, pismem lub czynem. Naruszenie wewnętrzne, które dotykałoby tylko świata myśli i pragnień, nie ukazując się na forum zewnętrznym, nie może być potraktowane jako przestępstwo⁵. Przestępstwa apostazji nie stanowi więc

indyferentyzm religijny. „Nie może też być uważany za apostatę chrześcijanin, który nie wypełnia praktyk religijnych albo w stosunku do wiary jest całkowicie obojętny czy ją zaniedbuje. [...] Również tylko zewnętrzne porzucenie wiary z jednoczesnym jej utrzymaniem w zakresie wewnętrznym nie konstytuuje przestępstwa apostazji, chociaż w zakresie zewnętrznym należy sądzić, że sprawca jest apostatą”⁶.

Kanoniczne prawo karne wskazuje, iż do zaistnienia przestępstwa apostazji oprócz skutku, jakim jest obiektywne odstępienie od wiary chrześcijańskiej, wymagana jest duża wina sprawcy. Popełnienie apostazji wymaga jednocześnie poczytalności, a więc musi to być działanie wolne i świadome, a popełniający to przestępstwo powinien działać z winą umyślną. Jeżeli było niezawinione, to trudno wtedy mówić o porzuceniu wiary chrześcijańskiej, czyli apostazji⁷. Możemy powiedzieć, iż akt wystąpienia z Kościoła jest skuteczny wówczas, gdy deklaracji zewnętrznej towarzyszy wewnętrzne przekonanie i pragnienie zerwania kościelnej wspólnoty wiary, sakramentów i władzy pasterskiej.

Zgodnie z kan. 1364 § 1 KPK odstępcą od wiary, heretyk lub schizmatyk podlega ekskomunice wiążącej mocą samego prawa (*latae sententiae*). Praktyczne skutki zastosowania ekskomuniki *latae sententiae*, gdy przestępstwo jest tajne w przypadku apostaty to: „zakaz udziału posługiwania w sprawowaniu Ofiary eucharystycznej lub w jakichkolwiek innych obrzędach kultu, sprawowaniu sakramentów i sakramentaliów oraz przyjmowania sakramentów, sprawowania kościelnych urzędów lub posług albo jakiegokolwiek innego zadania, bądź wykonywania aktów rządzenia”⁸. Jeżeli ekskomunika została wymierzona lub deklarowana, a więc mamy do czynienia z publicznym przestępstwem apostazji, to ekskomunikowany „powinien być usunięty albo czynność liturgiczna powinna być przerwana, chyba że przeszkadza temu poważna przyczyna; nieważnie podejmuje akty rządzenia, nie może korzystać z przywilejów wcześniej mu udzielonych; nie może ważnie otrzymać w Kościele godności, urzędu lub innego zadania; dochody z tytułu godności, urzędu, jakiegokolwiek zadania i posiadanej ewentualnie w Kościele pensji nie stanowią jego własności”⁹. Nadto kto publicznie odstąpił od wiary katolickiej lub wspólnoty z Kościołem, mocą samego prawa zostaje usunięty z urzędu kościelnego¹⁰.

Pojęcie apostazji nie jest tożsame z wystąpieniem z Kościoła katolickiego formalnym aktem, pociąga jednak za sobą te same sankcje karne co przestępstwo apostazji¹¹. Przy apostazji nie ma jednak wymogu przyjęcia oświadczenia woli przez kompetentną władzę kościelną. Wymóg taki pojawia się natomiast przy formalnym akcie wystąpienia z Kościoła katolickiego.

Wyraźnie mówi o tym komunikat Papieskiej Rady ds. Tekstów Prawnych z 13 III 2006 r., który wyjaśnia pojęcie formalnego aktu wystąpienia z Kościoła katolickiego (*actus formalis defectionis ab Ecclesia catholica*), podając jednocześnie wymogi takiego aktu: 1) wewnętrzną intencję odejścia z Kościoła katolickiego, 2) zewnętrzne wyrażenie i zrealizowanie takiej intencji, 3) przyjęcie decyzji wystąpienia z Kościoła przez kompetentną władzę kościelną. Tylko wspólne zaistnienie tych trzech okoliczności powoduje skutek prawny w postaci rzeczywistego zaistnienia formalnego aktu. Tak rozumiane działanie musi być dokonane przez prawnie zdolną do tego osobę w sposób osobisty, świadomy i wolny oraz ujawniony przez zainteresowanego w formie pisemnej wobec władzy kościelnej (własnego proboszcza lub ordynariusza)¹². Komunikat zobowiązuje nadto tego, przed kim został taki akt złożony, do zadbania o odnotowanie tegoż w sposób wyraźny w księdze ochrzczonych¹³.

Mając powyższe na uwadze, powstaje pytanie, jak wygląda przynależność do Kościoła katolickiego osób, które zdecydowały się wystąpić z niego formalnym aktem? Według niektórych autorów „wystąpienie z Kościoła katolickiego formalnym aktem nie może oznaczać nic innego, jak tylko nową, specyficzną formę zerwania pełnej wspólnoty z tymże Kościołem. Nie jest bowiem możliwe wyłączenie z Kościoła w sensie obiektywnym, ze względu na nieodwracalne, ontologiczne skutki przyjęcia sakramentu chrztu. Stąd zamiast terminu «wystąpienie z Kościoła katolickiego» bardziej adekwatnym byłby inny – «zerwanie aktem formalnym pełnej wspólnoty z Kościołem katolickim»”¹⁴.

2. Formalny akt wystąpienia z Kościoła i zasady postępowania

Omówienie wystąpienia ze wspólnoty Kościoła formalnym aktem oraz procedurę postępowania w takim przypadku podaje instrukcja Konferencji Episkopatu Polski *Zasady postępowania w sprawie formalnego aktu wystąpienia z Kościoła*¹⁵, uwzględniając stanowisko Papieskiej Rady ds. Tekstów Prawnych.

Określone oświadczenie woli – w myśl powyższego dokumentu – tylko wtedy może być uznane za akt formalnego wystąpienia z Kościoła, gdy towarzyszy mu wewnętrzna wola katolika składającego oświadczenie, odpowiednio (tzn. w sposób nie budzący wątpliwości) wyrażona na zewnątrz, z zachowaniem wymagań przewidzianych przez prawo¹⁶. Aktu odstępstwa, który wywołuje skutki kanoniczne, może dokonać tylko osoba pełnoletnia (kan. 98 § 1 i 2 KPK), zdolna do czynności prawnych, w sposób świadomy i wolny (kan. 124–126 KPK), w formie pisemnej, w obecności proboszcza

swego kanonicznego miejsca zamieszkania (stałego lub tymczasowego) i dwóch pełnoletnich świadków. Zaleca się, by – jeśli to możliwe – przynajmniej jednym ze świadków odstępcy był ktoś z rodziców lub chrzestnych, którzy towarzyszyli mu kiedyś w przyjęciu do Kościoła¹⁷.

Kanoniczna skuteczność takiego formalnego aktu wystąpienia z Kościoła uzależniona jest od osobistego złożenia własnoręcznie podpisanego pisma, w którym odstępcą wyrażnie przedstawia swoją wolę opuszczenia Kościoła. Oświadczenie powinno zawierać dane personalne odstępcy i świadków, motywację oraz dokładne dane dotyczące daty i parafii chrztu wraz z załączeniem świadectwa chrztu. W piśmie powinna być również zawarta informacja o tym, iż odstępcą dokonuje tego aktu dobrowolnie i ze świadomością konsekwencji, jakie ów akt pociąga za sobą. Nie wywołuje skutków kanonicznych oświadczenie złożone przed urzędnikiem cywilnym lub przesłane do parafii drogą pocztową lub elektroniczną¹⁸.

Zasady postępowania... określają szczegółowo postawę i zachowanie duszpasterzy w tego typu sytuacjach. Gdy proboszcz otrzyma wiadomość o zamiarze wystąpienia z Kościoła swojego parafianina, powinien w osobistej, pełnej troski i życzliwości rozmowie duszpasterskiej rozeznaczyć przyczyny odejścia od wspólnoty Kościoła oraz z miłością i roztropnością podjąć wysiłki, by odwieść wiernego od tego zamiaru. Dlatego z zasady akt formalnego wystąpienia nie powinien być dokonywany w tym samym dniu, w którym osoba chcąc wystąpić z Kościoła zgłasza swój zamiar duszpasterzowi, ale dopiero po upływie czasu, jaki proboszcz roztropnie pozostawi do namysłu zainteresowanemu¹⁹. Proboszcz ma również obowiązek poinformować o kanonicznych skutkach karnych formalnego aktu wystąpienia z Kościoła, a więc przede wszystkim o karze ekskomuniki *latae sententiae*, którą zaciąga odstępcą²⁰, a której skutkami są: niemożność sprawowania i przyjmowania sakramentów oraz sprawowania sakramentaliów; zakaz udziału ministerialnego w obrzędach kultu; zakaz wykonywania funkcji w Kościele, takich m.in. jak chrzestnego, świadka bierzmowania, świadka zawarcia małżeństwa, przynależności do publicznych stowarzyszeń, ruchów i organizacji kościelnych i katolickich oraz pozbawienie pogrzebu kościelnego, a także niepodleganiu kanonicznej formie małżeńskiej²¹. Nadto proboszcz ma obowiązek wyjaśnić zainteresowanemu, że chrzest jest wydarzeniem, którego nie da się wymazać z życia człowieka, dlatego wykreślenie z parafialnej księgi chrztu jest niemożliwe²².

Po poczynionych wyjaśnieniach i rozmowie duszpasterskiej, a także po zbadaniu dokumentów tożsamości odstępcy i świadków oraz zweryfikowaniu, czy oświadczenie o odstępstwie zawiera wszystkie wymagane dane i informacje, proboszcz potwierdza dokument swoim podpisem i pieczęcią parafialną, umieszczając datę. Uwierzytelnioną kopię tego dokumentu proboszcz ma obowiązek przesłać do kurii biskupiej. Ta, jeśli nie stwierdzi nowych okoliczności, poleca proboszczowi parafii chrztu odstępcy (także w przypadku, gdy odstępstwo miało miejsce w parafii chrztu) dokonanie stosownego wpisu do parafialnej księgi ochrzczonych. Jeżeli odstępcą przyjął chrzest w parafii, która należy do innej diecezji, wówczas kuria biskupa przesyła informację o wystąpieniu z Kościoła do kurii biskupiej chrztu odstępcy. Proboszcz parafii zamieszkania

odstępca ma obowiązek także dokonać odpowiedniego wpisu w kartotece parafialnej. Należy zadbać, aby analogiczny wpis został umieszczony także w duplikatach ksiąg metrykalnych. Dokumentację całej sprawy, zwłaszcza oryginał oświadczenia odstępcy, należy zachować w archiwum parafii, w której dokonany został formalny akt wystąpienia z Kościoła²³.

Treść wpisu w parafialnej księdze ochrzczonych na marginesie aktu chrztu odstępcy powinna mieć taką formę: „Dnia... w parafii... formalnym aktem wystąpił(a) z Kościoła katolickiego”. Adnotacja ta musi być zawsze umieszczana na świadectwie chrztu, ilekroć będzie wypisywane, gdyż jest (z taką adnotacją) jedynym dokumentem potwierdzającym formalny akt wystąpienia z Kościoła²⁴.

Gdy do kurii biskupiej lub parafii wpłynie informacja z zagranicy o wystąpieniu z Kościoła dokonany wobec urzędnika cywilnego, nie odnotowuje się tego faktu w księdze ochrzczonych. Zawiadomienie takie należy jednak zachować w archiwum parafii, a przy okazji osobistej rozmowy duszpasterza z osobą, której sprawa dotyczy, należy podjąć tę kwestię, z zachowaniem wszystkich wymogów dokumentu Konferencji Episkopatu²⁵. Gdy odstępstwo od Kościoła dokonało się przed ogłoszeniem omawianego dokumentu i w księdze ochrzczonych znajduje się adnotacja o wystąpieniu z Kościoła tych, którzy zgłosili to wobec urzędnika cywilnego, należy to traktować z należytą rozważą. Jeśli z wiedzy na temat danej osoby wynika, że pomimo złożonej deklaracji nie miała ona rzeczywistej woli wystąpienia z Kościoła, duszpasterz powinien się zwrócić do kurii biskupiej z wnioskiem o anulowanie adnotacji w księdze ochrzczonych. Jeśli sprawa wyniknie przy okazji pogrzebu, można udzielić katolickiego pogrzebu w formie uznanej przez proboszcza, o ile praktyka życia zmarłej osoby pozwala sądzić, iż nie miała ona woli zrywania ze wspólnotą Kościoła, lub przed śmiercią dała oznaki pokuty i nawrócenia²⁶.

Ordynariusz miejsca – w myśl dokumentu – może zadeklarować zaciągniętą karę ekskomuniki, z zachowaniem odpowiednich, wyżej przytoczonych, przepisów prawa kanonicznego (kan. 1364; 1342; 1717–1728 KPK)²⁷.

W przypadku niebezpieczeństwa śmierci grożącemu odstępcy zakaz przyjmowania sakramentów ulega zawieszeniu. Znajdujący się w takiej sytuacji podlegający karze ekskomuniki może otrzymać sakramentalne rozgrzeszenie, przyjąć namaszczenie chorych oraz przystąpić do Komunii²⁸, jeżeli o to dobrowolnie poprosi i okaże postawę nawrócenia.

Mimo formalnego wystąpienia z Kościoła, sakrament chrztu jest nieodwracalny i nadal tworzy nienaruszalną więź danej osoby z Chrystusem. Wraz z przyjęciem chrztu człowiek zostaje niezniszczalnym charakterem wszczepiony we wspólnotę Kościoła, w której posiada należne prawa i podejmuje odpowiednie obowiązki²⁹. Jednocześnie należy pamiętać, iż w pełni do społeczności Kościoła należą ci, którzy w całości przyjmują przepisy Kościoła wraz z wszystkimi ustanowionym w nim środkami zbawienia i w jego widzialnym organizmie pozostają w łączności z Chrystusem rządzącym Kościołem przez papieża i biskupów, w łączności polegającej na więzach wyznania wiary, sakramentów i zwierzchnictwa kościelnego oraz wspólnoty³⁰.

Ponieważ sakrament chrztu tworzy trwałą więź ontologiczną z Chrystusem i Kościołem, która nie może zostać umniejszona z powodu jakiegokolwiek aktu lub faktu odstąpienia, istnieje możliwość powrotu odstępcy do wspólnoty wiary i Kościoła. Akt taki nazywany jest abiuracją. Oznacza on „zewnątrzne i zgodne z przepisami prawa wyrzeczenie się błędów w dziedzinie wiary przez tego chrześcijanina, który pragnie być przyjęty do wspólnoty Kościoła”³¹. Kanoniczne prawo karne mówi, iż należy wtedy zastosować przepisy kan. 1354–1357 KPK regulujące kwestie ustania i zwolnienia z kar kościelnych³². Przy ich aplikowaniu należy jednak dokonać rozróżnienia na apostatę, którego kara (ekskomunika *latae sententiae*) nie została jeszcze deklarowana³³, i na apostatę, którego kara została już deklarowana³⁴. Zwolnienie w zakresie zewnętrznym powinno być udzielone na piśmie, chyba że co innego zaleca poważna przyczyna³⁵. Należy również wystrzegać się, „by prośba o zwolnienie lub samo zwolnienie nie były rozgłaszane, chyba że i o ile jest to potrzebne dla ochrony dobrego imienia winnego lub konieczne do naprawienia zgorszenia”³⁶. Ta ostatnia kwestia ma zastosowanie przede wszystkim przy apostazji tajnej, nie zaś publicznej. Ordynariusz miejsca, wzięwszy pod uwagę wszystkie okoliczności miejsca i czasu, decyduje o charakterze i publicznym wymiarze obrzędu abiuracji od ekskomuniki deklarowanej za przestępstwo apostazji. Z dokonanego przyjęcia do wspólnoty Kościoła katolickiego sporządza się protokół w księgach parafialnych³⁷.

Zasady postępowania... w nawiązaniu do powyższych norm prawnych wskazują, iż w sytuacji, kiedy odstępcą pragnie powrócić do wspólnoty Kościoła, powinien zgłosić się do swojego księdza proboszcza. Po odbyciu stosownego przygotowania, może być ponownie przyjęty do pełnej wspólnoty z Kościołem katolickim. Sprawę taką duszpasterz powinien jednak przedstawić kurii biskupiej. Wtedy ordynariusz może uwolnić z ciężającej na odstępcy kary ekskomuniki, z zachowaniem przepisu kan. 1357 KPK, który zobowiązuje do nałożenia odstępcy pokuty oraz naprawienia przez niego zgorszenia i wyrównania wyrządzonej szkody³⁸. Po uwolnieniu z kary kościelnej należy dokonać stosownej adnotacji w księgach metrykalnych. Powracający do pełnej wspólnoty z Kościołem katolickim powinien złożyć wyznanie wiary według zatwierdzonego obrzędu (*Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 1988, s. 193–203)³⁹. Jeżeli odstępcą w czasie, w którym znajdował się poza wspólnotą Kościoła katolickiego, zawarł małżeństwo w jakiegokolwiek formie, sprawę duszpasterz powinien przedłożyć kurii biskupiej celem ustalenia jego stanu kanonicznego⁴⁰.

3. Skutki prawne formalnego aktu wystąpienia z Kościoła w prawie małżeńskim

Najpierw należy odpowiedzieć na pytanie: w jakiej formie osoba, która wystąpiła formalnym aktem z Kościoła katolickiego, może zawrzeć związek małżeński? Obowiązujący Kodeks prawa kanonicznego postanawia, że formę kanoniczną należy zachować wówczas, gdy przynajmniej jedna ze stron została ochrzczona w Kościele katolickim lub została do niego przyjęta i nie odstąpiła od niego formalnym aktem⁴¹. A zatem aktualnie obowiązująca norma prawna zwalnia osoby, które formalnym aktem wystąpiły z Kościoła katolickiego, od formy kanonicznej przy zawieraniu małżeństwa⁴². Jeżeli osoby te pragną zawrzeć małżeństwo z osobami nieochrzczonymi lub ochrzczonymi akatolikami, to mogą zawrzeć ważne małżeństwo poza Kościołem katolickim i nie zachodzi tutaj przeszkoda różnej religii. Gdyby doszło do zawarcia małżeństwa pomiędzy osobą, która formalnym aktem wystąpiła z Kościoła katolickiego, a drugim odstępcą, nieochrzczonym lub ochrzczonym akatolikiem, nie jest wymagana forma katolicka. Stąd „takie małżeństwo zawiera się w dowolnej formie, nawet przepisanej prawem świeckim. Akatolicy ochrzczeni, należący do jakiejś wspólnoty chrześcijańskiej, zazwyczaj uznają za obowiązujący i ważny tylko związek małżeński religijny, a więc zawarty wobec urzędowego przedstawiciela swojego wyznania. Osoby nieochrzczone są zobowiązane do zawierania małżeństwa w formie przewidzianej przez prawo świeckie”⁴³.

Inaczej sytuacja wygląda w przypadku, kiedy osoba, która odstąpiła formalnym aktem od Kościoła katolickiego, pragnie zawrzeć małżeństwo z osobą w pełni należącą do Kościoła katolickiego. Wtedy podlega ona przepisom zawartym w kan. 1071 § 1 n. 4 i 5 oraz kan. 1124 KPK, a więc musi otrzymać zgodę ordynariusza na zawarcie małżeństwa, gdyż przez akt wystąpienia znalazła się poza wspólnotą Kościoła⁴⁴. Małżeństwo, które – po uzyskaniu zgody od ordynariusza miejsca – zostanie zawarte, będzie małżeństwem mieszanym w sensie szerokim, co również jest skutkiem prawnym formalnego aktu wystąpienia z Kościoła i wymaga spełnienia przy jego zawieraniu wymaganych prawem warunków i gwarancji. Należy tutaj pamiętać, że w przypadku osoby, która odstąpiła od Kościoła i wiary i pragnie zawrzeć małżeństwo z osobą należącą do Kościoła katolickiego, istnieje większe niebezpieczeństwo niż w przypadku małżeństwa strony katolickiej z osobą wierzącą należącą do braci odłączonych. Regulacja prawna w tej materii nie jest dopracowana do końca, dlatego przy rozwiązywaniu problemów związanych z zawarciem małżeństwa strony katolickiej z osobą, która odstąpiła od Kościoła formalnym aktem, należy

każdorazowo korzystać z nakazów zdrowego rozsądku oraz uwzględniać konkretne okoliczności⁴⁵. Jednocześnie należy zawsze pamiętać, że sprawy dotyczące zawierania małżeństw mieszanych wymagają ogromnej delikatności i taktu⁴⁶.

Aby lepiej zrozumieć problem małżeństw mieszanych, gdy jedna ze stron zawierających małżeństwo wystąpiła z Kościoła formalnym aktem, należy najpierw doprecyzować samo określenie „małżeństwa mieszanego” w prawie kanonicznym. Według kan. 1124 jest nim małżeństwo między osobami ochrzczonymi, z których jedna została ochrzczona w Kościele katolickim lub po chrzcie została do niego przyjęta i formalnym aktem od niego się nie odłączyła, druga zaś należy do Kościoła lub wspólnoty kościelnej nie mającej pełnej łączności z Kościołem katolickim. Podobnymi do nich (w znaczeniu szerokim) z uwagi na wymogi są: małżeństwa katolików z osobą nieochrzczonej (kan. 1086) – zachodzi wówczas przeszkoda różnej religii – oraz małżeństwo z osobą, która porzuciła wiarę katolicką (kan. 1071 § 1, 4 i § 2)⁴⁷. Ze względów praktycznych *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim* z 1986 r. do małżeństw mieszanych i im podobnych zalicza: małżeństwo katolika z nieochrzczonymi, z niekatolikami ochrzczonymi, z niepraktykującymi oraz z osobami, które formalnym aktem odstąpiły z Kościoła katolickiego⁴⁸.

Jak powiedziano wyżej, skutkiem prawnym formalnego wystąpienia z Kościoła katolickiego są pewne wymagania, które osoba pragnąca zawrzeć małżeństwo musi spełnić, gdyż wystąpienie z Kościoła pociąga za sobą pewne ograniczenia w stosunku do formy zawarcia małżeństwa kanonicznego. Niezbędnym warunkiem jest prośba skierowana do biskupa ordynariusza (przez proboszcza albo przez stronę lub strony zawierające małżeństwo). Przede wszystkim kompetentnym do wystąpienia o takie pozwolenie jest duszpasterz strony katolickiej oraz ten, na terenie którego zamieszkuje osoba, która formalnym aktem wystąpiła z Kościoła katolickiego. Prośbę o zezwolenie adresuje się więc do ordynariusza miejsca jednej ze stron. Prośba taka powinna zawierać dane personalne nupturientów, słuszny i racjonalny powód uzyskania zezwolenia, powód, dla którego jedna ze stron wystąpiła formalnym aktem z Kościoła katolickiego, oraz krótką charakterystykę religijności oraz światopoglądu obydwu stron⁴⁹.

Zadaniem duszpasterza jest przeprowadzić rozmowę z osobą, która formalnym aktem wystąpiła z Kościoła, zorientować się, jakie wartości moralne, religijne i światopoglądowe posiada, wyjaśniając zasady nauki katolickiej dotyczące jedności, nierozzerwalności i celów małżeństwa,

a także powinien ukazać znaczenie jedności duchowej we wspólnocie małżeńskiej⁵⁰. Gdyby duszpasterz stwierdził istnienie przeszkód małżeńskich między nupturientami, powinien w osobnej prośbie zwrócić się do biskupa ordynariusza o dyspensę. By jednak prosić o zezwolenie na zawarcie małżeństwa mieszanego strony katolickiej z osobą, która formalnym aktem wystąpiła z Kościoła katolickiego, muszą zostać spełnione określone w prawie warunki. Otóż według kan. 1125 KPK, aby ordynariusz miejsca mógł udzielić pozwolenia na zawarcie małżeństwa mieszanego, musi usprawiedliwiać to słuszną i rozsądną przyczyną. Nadto muszą być spełnione następujące warunki: 1) strona katolicka oświadcza, że zrobi wszystko by odsunąć od siebie niebezpieczeństwo utraty wiary, składa przyrzeczenie, że dzieci zrodzone z tego małżeństwa zostaną ochrzczone i wychowane w Kościele katolickim; 2) strona, która formalnym aktem wystąpiła z Kościoła katolickiego, powinna zostać powiadomiona o przyrzeczeniach strony katolickiej, musi być zorientowana w treści przyrzeczenia i obowiązku strony katolickiej, jak również sama musi złożyć przyrzeczenie, iż nie będzie stwarzała przeszkód w katolickim wychowaniu potomstwa oraz w praktykowaniu wiary przez stronę katolicką; 3) obydwie strony muszą zostać poinformowane o celach i przymiotach małżeństwa, które nie mogą zostać wykluczone przez żadną ze stron⁵¹.

Jednym z istotnych warunków uzyskania zezwolenia na zawarcie małżeństwa strony katolickiej z osobą, która formalnym aktem wystąpiła z Kościoła katolickiego, jest konieczność, a wręcz obowiązek złożenia rąkomi przez obie strony, czyli oświadczenia i przyrzeczenia, że zostaną dochowane zobowiązania o trwaniu i obronie wiary, jak również wychowanie potomstwa zrodzonego z tego małżeństwa w wierze katolickiej. Nupturienti innych wyznań chrześcijańskich nie są zobowiązani do złożenia rąkomi i oświadczeń. Zostają tylko powiadomieni przez duszpasterza o złożeniu rąkomi przez stronę katolicką i muszą przyjąć ją do wiadomości⁵². Wspomniane rąkojnie polegają na tym, że strona katolicka wyraża gotowość odsunięcia od siebie niebezpieczeństwa utraty wiary wskutek zawarcia małżeństwa z osobą, która odstąpiła od Kościoła formalnym aktem. Przyrzeczenie dotyczy uczynienia wszystkiego, aby wspólne potomstwo zostało ochrzczone i wychowane w Kościele katolickim⁵³. Natomiast odstępcą od wiary musi się zobowiązać, że nie będzie przeszkadzał współmałżonkowi w wypełnianiu praktyk religijnych oraz w ochrzczeniu i wychowaniu ich wspólnych dzieci w Kościele katolickim⁵⁴. Obydwie strony podpisują dokument w trzech egzemplarzach. Jeden z nich załącza się do protokołu kanonicznego badania narzeczonych, drugi wysyła do kurii biskupiej wraz

z prośbą o zezwolenie na zawarcie małżeństwa, trzeci natomiast przekazuje się stronie katolickiej⁵⁵.

„Ordynariusz miejsca, udzielając zezwolenia na zawarcie małżeństwa katolika z osobą, która formalnym aktem wystąpiła z Kościoła katolickiego, bierze pod uwagę ogólne normy dotyczące udzielania zezwoleń, stosując analogię prawną. Należy przy tym pamiętać o podstawowej zasadzie, że dla udzielenia zezwolenia musi istnieć racja proporcjonalna do prawa, które czegoś zabrania. Gdy w praktyce istnieje wątpliwość, co do wystarczalności przytoczonych racji (*sufficientia causa*), zgodnie z normą kan. 90 § 2 KPK, ordynariusz może ważnie i godziwie udzielać zezwolenia⁵⁶. Wątpliwość taka może dotyczyć jedynie wystarczalności racji, a nie jej istnienia, ponieważ gdy racja w ogóle nie istnieje, nie wolno zgodzić się na małżeństwo. Wystarczającą racją jest przykładowo dobro duchowe wiernych, szczególnie gdy odmowa zezwolenia naraża stronę katolicką na jeszcze poważniejsze niebezpieczeństwo duchowe, jak życie w nieważnym małżeństwie lub konkubinacie”⁵⁷.

Ten sam ordynariusz, który jest upoważniony do udzielenia wspomnianego zezwolenia, może w poszczególnych wypadkach również dyspensować od formy kanonicznej, ale tylko w stosunku do małżeństw mieszanych po zasięgnięciu rady ordynariusza miejsca zawarcia małżeństwa, z zachowaniem – i to do ważności – jakiejś publicznej formy zawarcia małżeństwa⁵⁸. Takim małżeństwem, aczkolwiek wyjątkowym, jest małżeństwo strony katolickiej z osobą, która formalnym aktem wystąpiła z Kościoła katolickiego. Dyspensy od formy kanonicznej ordynariusz może udzielić w wypadkach uzasadnionych, które nie pozwalają zachować formy kanonicznej. Taka dyspensa jest uważana za rzecz wyjątkową i dlatego ordynariusz może jej udzielić jedynie w wypadkach, w których zachowanie formy kanonicznej jest moralnie niemożliwe, np. gdy u jednej bądź drugiej strony występują opory związane z formą kanoniczną, uwarunkowane przesłankami obiektywnymi lub subiektywnymi. W takim przypadku dyspensa udzielana przez ordynariusza usankcjonowana jest jednak publiczną formą zawarcia małżeństwa, którą strony wybiorą⁵⁹. Może to być wspólnota religijna, do której przynależy osoba, która formalnym aktem wystąpiła z Kościoła katolickiego, a gdy osoba ta nie przynależy do żadnej wspólnoty religijnej, to jeśli zachodzą warunki pozwalające na udzielenie dyspensy od formy kanonicznej, strony są zobowiązane do wybrania jednej z publicznych form zawarcia związku małżeńskiego w Urzędzie Stanu Cywilnego. Wybór ten jest dokonywany przed kompetentnym duszpasterzem, który jest zobowiązany podać tę decyzję w prośbie o dyspensę i ma obowiązek czuwać nad dokonaniem

zapisu o zawarciu związku małżeńskiego w parafialnej księdze małżeństw. Strony po oświadczeniu, że dokonały wyboru cywilnej formy i udzieleniu dyspensy przez ordynariusza powinny mieć świadomość, że małżeństwo zawarte w ten sposób jest ważne w obliczu Kościoła, jest sakramentalne i nierozzerwalne, niezależnie od tego, czy strony będą chciały w późniejszym czasie dopełnić ceremonii religijnych, czy też nie. Należy też pamiętać, że w przypadku zawierania małżeństwa przez stronę katolicką z osobą, która formalnym aktem wystąpiła z Kościoła katolickiego, jak to już wspomniano, forma kanoniczna jest wymagana do ważności małżeństwa⁶⁰.

Opinie kanonistów na temat udzielenia przez ordynariusza miejsca dyspensy od formy kanonicznej w przypadku interesującego nas małżeństwa są raczej jednoznacznie negatywne. Odpowiadając na pytanie, czy w przypadku małżeństwa katolika z osobą, która odstąpiła od Kościoła katolickiego, ordynariusz miejsca może oprócz zezwolenia udzielić również dyspensy od formy kanonicznej, wydaje się, że „merytorycznie uzasadniona jest tylko jedna odpowiedź – odpowiedź negatywna. W przypadku bowiem osób ochrzczonych niewierzących, a także u braci odłączonych, Kościół, udzielając takiej dyspensy, pokazuje swój szacunek dla wolności sumienia urobionego w dobrej wierze. W omawianej jednak sytuacji mamy do czynienia ze świadomym odstępstwem. Ponadto kanony traktujące o odstępstwach formalnym aktem nic nie mówią o możliwości dyspensowania ich od katolickiej formy małżeństwa, tak jak jest to przy małżeństwach mieszanych”⁶¹.

PRZYPISY

¹ Zob. W. Góralski, *Formalny akt odstąpienia do Kościoła katolickiego w świetle listu okólnego Papieskiej Rady do Spraw Tekstów Prawnych z dnia 13 marca 2006 roku*, „Prawo Kanoniczne” 51(2008), nr 3–4, s. 15–28; P. Steczkowski, *Wystąpienie z Kościoła katolickiego aktem formalnym w świetle dokumentu Papieskiej Rady ds. Tekstów Prawnych z 13 marca 2006 r.*, „Annales Canonici” 2(2006), s. 181–191; J. Gręźlikowski, *Formalny akt wystąpienia z Kościoła. Zasady postępowania i konsekwencje prawne*, „Miesięcznik Diecezji Włocławskiej – Kronika” (MDWi-K) 92(2009), nr 5, s. 569–570.

² Kan. 751 KPK; por. J. Syryjczyk, *Kanoniczne prawo karne. Część szczegółowa*, Warszawa 2003, s. 20–21.

³ Zob. kan. 1364 § 1 KPK.

⁴ J. Syryjczyk, *Kanoniczne prawo karne...*, dz. cyt., s. 21.

⁵ Zob. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według kodeksu Jana Pawła II*, t. 4, Olsztyn 1990, s. 123.

⁶ J. Syryjczyk, *Kanoniczne prawo karne...*, dz. cyt., s. 21.

⁷ Zob. tamże, s. 22; por. P. Sadowski, *Apostazja i abjuracja – zagadnienie odstępstwa i powrotu do wiary i Kościoła*, „Studia Diecezji Radomskiej” 8(2007), s. 252.

⁸ Kan. 1331 § 1 KPK.

⁹ Kan. 1331 § 2 KPK.

- ¹⁰ Zob. kan. 1336 KPK.
- ¹¹ Zob. Z. J a n c z e w s k i, *Małżeństwa osób, które formalnym aktem odstąpiły od Kościoła katolickiego w świetle prawa kanonicznego*, w: *Sędzia i paster*, Katowice 2007, s. 113.
- ¹² Zob. Papieska Rada ds. Tekstów Prawnych, *Komunikat z dnia 13 marca 2006 r.*, MDWł-K 89(2006), nr 4, s. 231–233.
- ¹³ Zob. P. S a d o w s k i, *Apostazja i abiuracja...*, art. cyt., s. 253.
- ¹⁴ Z. J a n c z e w s k i, *Małżeństwa osób, które formalnym aktem odstąpiły od Kościoła katolickiego...*, art. cyt., s. 113.
- ¹⁵ Konferencja Episkopatu Polski, *Zasady postępowania w sprawie formalnego aktu wystąpienia z Kościoła*, MDWł-K 91(2008), nr 10, s. 870–876.
- ¹⁶ Tamże, n. 4, s. 871.
- ¹⁷ Tamże, n. 5–6, s. 871–872.
- ¹⁸ Tamże, n. 6–7, s. 872.
- ¹⁹ Tamże, n. 8, s. 872.
- ²⁰ Zob. kan. 1364 § 1 KPK.
- ²¹ Konferencja Episkopatu Polski, *Zasady postępowania...*, poz. cyt., n. 9–10, s. 873.
- ²² Tamże, n. 11, s. 873.
- ²³ Tamże, n. 12, s. 873–874.
- ²⁴ Zob. kan. 535 § 2 KPK; zob. Konferencja Episkopatu Polski, *Zasady postępowania...*, poz. cyt., n. 14–15, s. 874.
- ²⁵ Tamże, n. 16, s. 874.
- ²⁶ Zob. kan. 1184 § 1 KPK; Konferencja Episkopatu Polski, *Zasady postępowania...*, poz. cyt., n. 17, s. 874–785.
- ²⁷ Tamże, n. 13, s. 874; por. J. S y r y j c z y k, *Kanoniczne prawo karne...*, dz. cyt., s. 20–21; tenże, *Sankcje w Kościele. Część ogólna. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 261–264.
- ²⁸ Zob. kan. 1352 § 1 KPK.
- ²⁹ KKK 1213 i 1270; por. kan. 96 i 849 KPK.
- ³⁰ KKK, 815 i 837.
- ³¹ P. P a ł k a, *Abiuracja*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 1, Lublin 1989, kol. 17; zob. szerzej na ten temat P. S a d o w s k i, *Apostazja i abiuracja...*, art. cyt., s. 254–257.
- ³² J. S y r y j c z y k, *Sankcje w Kościele...*, dz. cyt., s. 291–308.
- ³³ W tym przypadku zwolnić apostatę z ekskomuniki może Biskup Rzymski; ordynariusz miejsca względem podwładnych oraz tych, którzy przebywają na jego terytorium oraz każdy biskup w akcie sakramentalnej spowiedzi (kan. 1355 § 2), kanonik penitencjarz (kan. 508 § 1); każdy kapłan, chociażby nie posiadał uprawnienia do spowiadania, ale tylko względem penitentów znajdujących się w niebezpieczeństwie śmierci (kan. 976), a także spowiednik, jeśli penitentowi trudno jest pozostawać w grzechu ciężkim przez czas konieczny do tego, aby zaradził kompetentny przełożony (kan. 1357 § 1). W ostatnim przypadku, spowiednik powinien nałożyć na penitenta obowiązek odniesienia się w ciągu miesiąca, pod groźbą ponownego popadnięcia w karę, do kompetentnego przełożonego, bądź do kapłana posiadającego odpowiednie uprawnienia oraz zastosowania się do otrzymanych poleceń (kan. 1357 § 2). – P. S a d o w s k i, *Apostazja i abiuracja...*, art. cyt., s. 254–255.
- ³⁴ Zwolnienia apostaty z ekskomuniki deklarowanej może dokonać: Biskup Rzymski; ordynariusz, który upoważnił trybunał do wymierzenia lub deklarowania kary, bądź ją dekretem osobiście lub przez innego wymierzył lub deklarował (kan. 1355 § 1); ordynariusz miejsca, na którym przebywa przestępca (kan. 1355 § 1); każdy kapłan, chociażby nie posiadał uprawnienia do spowiadania, ale tylko względem penitentów znajdujących się w niebezpieczeństwie śmierci (kan. 976) oraz delegowani przez ordynariusza miejsca (kan. 137). W przedostatnim przypadku, ci, którzy wyzdrowieliby, muszą odnieść się w ciągu miesiąca, pod groźbą popadnięcia w karę, do kompetentnego przełożonego (kan. 1357 § 3). – Zob. P. S a d o w s k i, *Apostazja i abiuracja...*, art. cyt., s. 256.
- ³⁵ Kan. 1361 § 2 KPK.
- ³⁶ Kan. 1361 § 3 KPK.
- ³⁷ P. S a d o w s k i, *Apostazja i abiuracja...*, art. cyt., s. 257.

³⁸ Zob. kan. 1357 KPK; por. P. Sadowski, *Apostazja i abjuracja...*, art. cyt., s. 256.

³⁹ Konferencja Episkopatu Polski, *Zasady postępowania...*, poz. cyt., n. 18, s. 875.

⁴⁰ Tamże, n. 19, s. 875.

⁴¹ Zob. kan. 1117 KPK.

⁴² Dawne prawo zobowiązywało do kanonicznej formy zawarcia małżeństwa wszystkich ochrzczonych w Kościele katolickim oraz nawróconych do niego z herezji lub schizmy. Nie miał wtedy znaczenia fakt ewentualnego późniejszego odejścia takiej osoby od Kościoła katolickiego. Zmiana przepisów prawnych została podyktowana duchem ekumenicznym i tolerancją, a także troską o ważność zawieranych małżeństw. – Zob. kan. 1099 § 1 KPK z 1917 r.; Z. Janczewski, *Małżeństwa osób, które formalnym aktem odstąpiły od Kościoła katolickiego...*, art. cyt., s. 117.

⁴³ Z. Janczewski, *Małżeństwa osób, które formalnym aktem odstąpiły od Kościoła katolickiego...*, art. cyt., s. 118.

⁴⁴ Zob. kan. 316 § 1; 874 § 1 n. 4; 893 § 1; 915, 1184 § 1, n. 1; 1331 KPK; por. Konferencja Episkopatu Polski, *Zasady postępowania...*, poz. cyt., n. 9–10, s. 873.

⁴⁵ M. Żurowski, *Kanoniczne prawo małżeńskie Kościoła katolickiego*, Katowice 1987, s. 356–357.

⁴⁶ *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim*, Kraków 1990, n. 72.

⁴⁷ H. Stawniak, *Małżeństwa mieszane*, „Ateneum Kapłańskie” 148(2007), z. 587, s. 24.

⁴⁸ *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa...*, poz. cyt., n. 71.

⁴⁹ Tamże, n. 79 i 83.

⁵⁰ Tamże, n. 80; por. Z. Janczewski, *Małżeństwa osób, które formalnym aktem odstąpiły od Kościoła katolickiego...*, art. cyt., s. 121.

⁵¹ Por. kan. 1125 KPK.

⁵² *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa...*, poz. cyt., n. 74.

⁵³ Zob. kan. 1125, n. 1.

⁵⁴ *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa...*, poz. cyt., n. 77.

⁵⁵ Tamże, n. 85; zob. Z. Janczewski, *Małżeństwa osób, które formalnym aktem odstąpiły od Kościoła katolickiego...*, art. cyt., s. 120–121.

⁵⁶ Por. kan. 90 § 2 KPK.

⁵⁷ Z. Janczewski, *Małżeństwa osób, które formalnym aktem odstąpiły od Kościoła katolickiego...*, art. cyt., s. 121.

⁵⁸ Zob. kan. 1127 § 2 KPK; *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa...*, poz. cyt., n. 90; por. H. Stawniak, *Małżeństwa mieszane...*, art. cyt., s. 32–33.

⁵⁹ *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa...*, poz. cyt., n. 91.

⁶⁰ Tamże, n. 92.

⁶¹ Z. Janczewski, *Małżeństwa osób, które formalnym aktem odstąpiły od Kościoła katolickiego...*, art., cyt., s. 122.